LUBELSKI ROCZNIK PEDAGOGICZNY
T. XXXX, z. 2 – 2021

DOI: 10.17951/lrp.2021.40.2.139-154

Wiesław Żardecki
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
ORCID – 0000-0002-3856-4464

STRATEGICZNE KIERUNKI ROZWOJU WSPÓŁCZESNEJ POLITYKI KULTURALNEJ I ICH EDUKACYJNE KONSEKWENCJE

Streszczenie: Wprowadzenie: Aktywna polityka kulturalna ukierunkowana na wartości jest instrumentem prowadzącym do rozwoju kultury jako takiej oraz form wyrazu kulturowego jednostek, grup lub społeczeństw, a także wywiera bezpośredni wpływ na działania przemysłów kreatywnych, łączących działalność artystyczną z przedsiębiorczością, w warunkach wolnego rynku i postępującej globalizacji. **Cel badań:** Głównym celem prezentowanego artykułu jest próba analizy strategicznych kierunków rozwoju współczesnej polityki kulturalnej w krajach dojrzałej demokracji, dyktowana potrzebą zrozumienia ich edukacyjnych konsekwencji oraz pragnieniem – przez stworzenie źródła syntetycznej informacji – wspierania skutecznych, nowoczesnych i racjonalnych zmian w obszarze kultury. **Stan wiedzy:** W toku prowadzonych analiz ustalono cztery kierunki strategiczne intensyfikacji rozwoju kultury, wypracowane przez politykę kulturalną państw europejskich, zorientowane na: 1) ochronę dziedzictwa kulturalnego, uniwersum twórczych dokonań ludzkości oraz wspieranie rozwoju profesjonalnej twórczości artystycznej typu prestiżowego, jako źródła kreatywności i innowacyjności; 2) kształtowanie demokracji i partycypacji w życiu kulturalnym oraz kapitału kulturowego społeczeństwa obywatelskiego, jako impulsu rozwojowego i jego siły napędowej; 3) promowanie twórczej różnorodności kulturowej, traktowanej jako czynnik otwierający na Innych i wzajemnie wzbogacający; 4) sprzyjanie rozwojowi osobowemu i wyższej jakości życia zorientowanego antropocentrycznie, jako cel i sens polityki kulturalnej w epoce globalizacji i mediatyzacji. **Podsumowanie:** Badania konsekwencji edukacyjnych polityki kulturalnej, prowadzone w szerszej perspektywie „długiego trwania", ukazują poszerzenie edukacyjnego myślenia o kulturze jako czynniku indywidualnego rozwoju ludzi; przeniesienie punktu ciężkości z myślenia pedagogicznego na osobowościowy, personalistyczny; zabieganie o podniesienie tzw. jakości człowieka i jego rozwój, rozumiany jako samorozwój, wzbogacanie tożsamości osoby, także przez kontakt z innymi kulturami, rozumienie odmienności kulturowych.

Słowa kluczowe: demokracja kultury, dziedzictwo kulturalne, edukacja kulturalna, kultura osobowa, polityka kulturalna

WPROWADZENIE

Treścią niniejszego opracowania jest pedagogiczna analiza strategicznych kierunków współczesnej polityki, w której jako przedmiot oddziaływania, środek przekazu lub w inny sposób uczestniczy kultura, która z kolei nigdy nie jest izolowana z nurtu współczesnego życia, lecz zawsze funkcjonuje jako jeden z jego składników, aspektów czy przejawów. Polityka na rzecz sektora kultury i wiążące się z nią modele rozwojowe i działania kreatywne znalazły się w samym środku aktualnej debaty ekonomicznej, a nawet w centrum gospodarki kreatywnej, programów promujących innowacyjność czy strategii dotyczących rozwoju przedsiębiorstw (Jung, 2011). Wzrastająca uwaga jej poświęcana może być wyjaśniana – tak mocno dziś eksponowanym w dokumentach UNESCO i Klubu Rzymskiego – globalnym znaczeniem kultury w życiu społeczeństw oraz, w traktowanym jak cel nadrzędny, rozwoju jednostek i zbiorowości, a także przekonaniem, że w obliczu nowych wyzwań kultura jest rzeczywistym „motorem" zmian, najmądrzejszą inwestycją dla naszej przyszłości. Radovan Richta zauważa: „Jeśli przez kulturę będziemy rozumieli – według dawnego wyrażenia Kanta – kultywację ludzkich zdolności, sił, w tym znaczeniu i kontekście rewolucja naukowo-techniczna kojarzy się z największą w dotychczasowej historii rewolucją kulturalną, gdyż przesuwa kulturę, która prowadziła dotychczas żywot raczej na marginesie, bezpośrednio do środka zdarzeń" (Richta, 2019, s. 178). Coraz bardziej staje się oczywiste, że bez całościowego, strukturalnego, wypracowanego na poziomie europejskim, podejścia do spraw kultury Europa nie będzie w stanie spełnić w świecie swojej roli zapewnienia pokojowej przyszłości właśnie poprzez kulturę oraz mądrą i skuteczną edukację w duchu wartości humanistycznych w perspektywie globalnej.

PROBLEM I CEL BADAŃ

Główny problem badawczy prezentowanego artykułu dotyczy poszukiwania odpowiedzi na pytania o strategiczne kierunki rozwoju współczesnej polityki kulturalnej i ich konsekwencje edukacyjne, występujące w praktyce władz publicznych oraz organizacji pozarządowych państw europejskich o ugruntowanej demokracji, w ciągu ostatniego półwiecza. Natomiast zasadniczym celem badań jest próba autorskiej charakterystyki założeń najważniejszych kierunków polityki kulturalnej zorientowanych na 1) ochronę dziedzictwa kulturowego i twórcze wzbogacanie jego trwałych wartości ogólnohumanistycznych, 2) budowanie demokracji i partycypacji ludzi w kulturze oraz kapitału kulturowego jako instrumentu rozwoju, 3) stymulowanie różnorodności kulturowej jako celu rozwoju i siły napędowej kreatywności

w dobie globalizacji, 4) wzbogacanie rozwoju osobowego człowieka i jakości życia ludzkiego ukierunkowanego antropocentrycznie. Materiał badawczy jest zatem analizowany przez pryzmat intencji i celów polityki kulturalnej, a nie z perspektywy ich realizacji, która zawsze jest tylko wypadkową zamierzeń i sytuacji, w jakich przyszło wcielać te zamierzenia w życie; co może jest sposobem ujęcia najbardziej przejrzystym, ale zarazem zewnętrznym i upraszczającym zagadnienie. Przyjęto kulturowo-edukacyjną orientację teoretyczno-metodologiczną jako zasadniczą dla aktualnych tendencji łączenia analizy kultury z analizą kontekstu edukacyjnego, która pozwala lepiej zrozumieć zasadnicze zróżnicowanie paradygmatyczne współczesnej polityki kulturalnej państw europejskich dojrzałej demokracji oraz jej edukacyjne konsekwencje. Zastosowano – jako inspirację metodologiczną – kategorię „długiego trwania", charakteryzującą sposób istnienia ważnych idei, wykorzystywaną w badaniach historycznych przez Fernanda Braudela (1999), ale mającą korzenie w filozofii czasu Henryka Bergsona (1985) i traktowaną przez niego jako „ciągły postęp przeszłości, która wyraża się w przyszłości i nabrzmiewa, idąc naprzód" (Bergson, 1985, s. 59).

STAN WIEDZY

POLITYKA KULTURALNA: INTERPRETACJE I WZBOGACENIA DEFINICYJNE

Można wyróżnić kilka tendencji w sposobie definiowania polityki kulturalnej na gruncie nauk społecznych (Ilczuk, 2002; Wojciechowski, 2004; Gierat-Biedroń, 2018); terminem tym można więc określić 1) wyspecjalizowaną działalność resortu kultury zmierzającą do osiągnięcia wyznaczonych celów za pomocą odpowiednio dobranych środków; 2) konstruktywny program zaangażowania państwa (instytucji nadrzędnych) w sferę ochrony, pomnażania i tworzenia wartości kultury; 3) tworzenie warunków (instytucjonalnych, finansowych) dla nieskrępowanego rozwoju systemu kultury materialnej i duchowej; 4) rezultat działania podmiotów państwowych i samorządowych różnego szczebla, rynku i inicjatyw obywatelskich w obszarze kultury; 5) wywieranie określonego wpływu na zjawiska i procesy kulturowe za pomocą odpowiednich środków w określonym czasie. Przez pojęcie polityki kulturalnej można też rozumieć zespół przemyślanych działań, interwencji lub nieinterwencji, mających na celu zaspokajanie aktualnych i przyszłych potrzeb oraz oczekiwań kulturalnych, drogą optymalnego wykorzystania wszystkich instrumentów prawnych i finansowych oraz zasobów materialnych i ludzkich, jakimi dysponuje społeczeństwo w danym okresie. W prowadzonych analizach przez pojęcie polityki kulturalnej będę rozumiał wyspecjalizowaną działalność

państwa i innych podmiotów publicznych (wytwór lub przejaw polityki sektorowej), która ma zagwarantować jego wpływ na dziedzinę kultury, tzn. nadać określony kierunek zjawiskom i procesom odnoszącym się bezpośrednio lub pośrednio do sfery kultury. Polityka kulturalna rozważana w szerokim kontekście polityki państwowej i społecznej w ogóle polega zatem na świadomym, zgodnym z założonymi celami i wartościami, wywieraniu pożądanego wpływu na określone fakty, wartości i zachowania kulturowe, przy wykorzystaniu określonych instrumentów prawnych, ekonomicznych, kadrowych i perswazyjnych, powołanych do jej realizacji. Jako tematycznie uporządkowany dział szeroko rozumianej „polityki publicznej państwa" (Cyboran, 2018, s. 52) ma za zadanie określić generalne założenia oraz struktury organizacyjne systemu kultury, a także jego powiązania z rozwojem ekonomicznym i społecznym oraz systemem edukacji narodowej, by zaspokajać potrzeby i oczekiwania społeczne w dziedzinie kultury. Główne trendy polityki kulturalnej państwa oraz założone rozwiązania organizacyjne konkretyzują się i urzeczywistniają w zasadniczych liniowych jednostkach organizacyjnych całego systemu kulturalnego, tj. podmiotach państwowych, samorządowych różnych szczebli, społecznych (organizacje pozarządowe) oraz prywatnych (firmy i osoby fizyczne).

Polityka kulturalna rozwijała się przez ostatnie półwiecze w nurcie problematyki wyznaczanej przez światowe kongresy odbywające się na poszczególnych kontynentach naszego globu (1972 Europa, 1973 Azja, 1975 Afryka, 1978 Ameryka Łacińska itd.), którym patronowała – powołana do życia w połowie dramatycznego XX wieku – UNESCO (organizacja badań i publikacje wyznaczające podstawowe etapy kształtowania się tej polityki). Podczas tych konferencji debatowano m.in. na temat szerokiej koncepcji kultury i miejsca wartości w planach rozwoju; uwydatniono rolę kultury w umacnianiu odrębnych tożsamości narodowych oraz w wyzwalaniu społeczeństwa spod różnych rodzajów przemocy; zajmowano się także znaczeniem przemysłu kultury dla rozwoju gospodarczego i jakości życia ludzkiego, budowania poczucia wspólnoty kulturowej i tożsamości europejskiej (Wojnar, 1997; Throsby, 2011). Wszystkie konferencje poświęcone polityce kulturalnej niewątpliwie stanowią odbicie myśli polityczno-kulturowej na świecie i humanistycznej orientacji wiązania kultury z edukacją (podkreśla się nawet ich nierozdzielność); ich historia ilustruje ewolucję zainteresowań demokratycznymi ideałami ludzkości, co z kolei jest wynikiem przeobrażeń potrzeb społecznej praktyki w tym zakresie. Na szczególne podkreślenie zasługuje przejście od kategorii wzrostu ilościowego do jakościowych koncepcji rozwoju, który miałby być wyznaczany przez podmiotowy czynnik ludzki oraz wzmacniany alternatywnymi strategiami wychowawczymi, pobudzającymi kreatywność osobowości, wrażliwość człowieka, a zwłaszcza wyobraźnię moralną, która pozwala przewidywać skutki podejmowanych decyzji i działań.

OCHRONA DZIEDZICTWA KULTURALNEGO I WSPIERANIE TWÓRCZOŚCI ARTYSTYCZNEJ ZACZYNEM PRZYSZŁOŚCI

Polityka kulturalna większości państw europejskich wypracowała w ciągu swojej historii cztery zasadnicze kierunki rozwoju kultury uwarunkowane czynnikami historycznymi, odrębnością tradycji kulturowych, strukturą demograficzną ludności, procesami zachodzącymi w samej kulturze oraz sposobem rozumienia pojęcia kultury i stosownymi do tego systemami jej funkcjonowania w konkretnych państwach. Pierwsza koncepcja opiera się na założeniu, że o stopniu rozwoju kultury decyduje uniwersum ludzkich wytworów, całość twórczych dokonań człowieka, zwłaszcza artystycznych i intelektualnych, tj. zespół zobiektywizowanych osiągnięć geniuszu ludzkiego, wzbogacających samą twórczość artystyczną, literacką, intelektualną, a także ogólnoludzkie dziedzictwo kulturowe. Dziedzictwo powiązane z wielkimi tradycjami kultury europejskiej i ugruntowane w symbolach w wielowiekowym procesie historycznym, „zaczynając od starożytności, jest i było zwykle uznawane za fundament europejskiej wspólnoty, konieczny element europejskiej świadomości, niewyczerpane źródło wiedzy oraz inspiracji twórczej, źródło wszelkich wzorów życia, zarówno indywidualnego, jak i zbiorowego" (Żygulski, 1996, s. 37). W historycznym dziedzictwie kulturowym szczególne miejsce zajmuje twórczość artystyczna o wyjątkowo wysokich wartościach artystycznych, wyselekcjonowana przez surowy osąd historii, która „w kryzysowych momentach naszej historii stanowiła azyl dla zagrożonych wartości humanistycznych, a w epokach zastoju wnosiła ożywcze zmiany w rozumieniu świata i człowieka, podważała sztywne kodeksy aksjologiczne i proponowała nowe hierarchie wartości" (Szkołut, 2000, s. 32). Zapleczem teoretycznym tej koncepcji polityki kulturalnej jest selektywne i wartościujące ujmowanie kultury jako twórczych dokonań ludzkości, wytworzonych na przestrzeni jej dziejów przez niezliczone generacje społeczne, z których każda przede wszystkim dziedziczy dotychczasowy dorobek, a następnie wzbogaca go własnymi wytworami oraz zabiega, by to, co odziedziczyła od poprzedników i sama wniosła, zostało przekazane kolejnym pokoleniom (Wojnar, 2005).

Wspólne dziedzictwo kulturowe – coraz bardziej zagrożone procesami degradacji w wyniku urbanizacji, zanieczyszczenia środowiska, konfliktów zbrojnych, klęsk żywiołowych, masowej turystyki, upływu czasu i innych czynników – podlega szczególnej ochronie, standardom i konwencjom przyjętym przez UNESCO oraz Radę Europy, jak również ochronie prawa krajowego (m.in. Konwencja Ochrony Światowego Dziedzictwa, Paryż 1972). Problem dziedzictwa nie tylko nie traci na znaczeniu (Murzyn, Purchla, 2007; Gierat-Biedroń, 2019), ale też wciąż pozostaje edukacyjnie zasadny, zwłaszcza w powiązaniu z problemem tożsamości, ponieważ właśnie dziedzictwo w znacznym stopniu wyznacza treść wspólnej tożsamości grup

społecznych i narodowych, kojarzonej zarówno z poczuciem ciągłości tradycji, jak i z poczuciem odrębności jednostkowej czy zbiorowej wobec inności. Dziedzictwo kulturowe odgrywa kluczową rolę zarówno w zakresie uczenia o kulturze europejskiej i wspólnych tradycjach, jak i pobudzania poczucia i umiejętności „bycia Europejczykiem", czyli człowiekiem, który czuje się spadkobiercą wartości pewnej wspólnoty cywilizacyjnej, świadomym własnych narodowych i kulturowych tradycji, w których wzrastał i które stały się częścią jego tożsamości i autentyczności.

Równolegle z ochroną wspólnego dziedzictwa kulturowego ważnym zadaniem tego kierunku polityki kulturalnej jest wspieranie prestiżowej twórczości artystycznej, zdolnej sprostać poziomowi tego dziedzictwa, ożywić je i dowartościować, a także promowanie kreatywności jako siły napędowej innowacji i zmian technologicznych, które sprzyjają ulepszaniu środowiska, warunków życia ludzi, ich szczęściu i pomyślności. Specjalną rolę przypisuje się w tym zakresie wybitnym artystom, zapewniając im swobodę w kształtowaniu i interpretowaniu wartości tego dziedzictwa (traktowanego przez nich jako rezerwuar motywów treściowych, toposów, mitów, symboli), tak by nie skostniało, a sprostało dzisiejszym potrzebom, a jednocześnie było żywą pamięcią przeszłości, nawiązującą do tego, co było kiedyś aktualną obecnością.

Pedagogicznym wyrazem tego kierunku polityki jest edukacja kulturalna legitymująca się długą tradycją europejską i wyrażająca się zarówno w działaniach pedagogicznych, które człowieka podnoszą, uszlachetniają i uszczęśliwiają, jak i w refleksji filozoficznej, estetycznej na temat człowieka jako istoty tworzącej sztukę, która wyraża i współtworzy człowieka. Obejmuje ona mianowicie nie tylko wzbogacanie kultury i wrażliwości estetycznej jednostki na różnorakie zjawiska i wartości estetyczne (edukacja do sztuki), ale także dzięki oddziaływaniu na estetyczną wrażliwość realizuje szersze i bogatsze funkcje, w zakresie kształtowania postaw moralnych i umysłu człowieka oraz pobudzania jego dyspozycji twórczych i wyobraźni (edukacja przez sztukę) (Wojnar, 2008).

Wyrosła z tradycji oświeceniowych polityka kulturalna oparta na zbiorowej pamięci historycznej i uniwersalizmie wartości kultury oraz podporządkowana zasadzie uprzywilejowania aksjologicznego rozumienia kultury i łacińskiej tradycji kultury jako „uprawy", „kształcenia" pozostaje ustawicznie żywa i w różnych odmianach obecna w życiu kulturalnym oraz edukacji kulturalnej współczesnych społeczeństw. Zespoły wybitnych specjalistów przestrzegając „przed alternatywą tzw. kultury negatywnej, dominowanej przez zachowania destrukcyjne, nihilizm moralny i przerost orientacji konsumpcyjnych", upatrują przyszłość kultury „w ścisłym powiązaniu z jakością kształconych ludzi [...] i afirmacją wartości podstawowych, wspólnego dziedzictwa i otwartego współdziałania" (Wojnar, 2006, s. 122).

KSZTAŁTOWANIE DEMOKRACJI I PARTYCYPACJI W KULTURZE IMPULSEM ROZWOJU I JEGO SIŁĄ NAPĘDOWĄ

Na tle tradycji i wyzwań w latach 70. zarysował się nowy kierunek europejskiej polityki kulturalnej nawiązujący do nowych ideałów i wartości, wśród których najwyraźniej zaznaczył się ideał demokracji kreowanej w sposób oddolny, drogą aktywizowania różnych kapitałów w środowisku lokalnym oraz poszerzania pola wolności, z której korzystają ludzie. Ten nowy kierunek polityki przyjął założenie, że o rozwoju kultury decyduje poziom rozwoju kultury społeczeństwa oraz dostępność wysokiej jakości produktów kultury dla wszystkich warstw społecznych, postrzegana jako możliwość kontaktu z tymi produktami w sensie fizycznym, przestrzennym, czasowym, organizacyjnym i technicznym. Odwoływano się do zasad Powszechnej deklaracji praw człowieka, uchwalonej w Paryżu przez Zgromadzenie Ogólne ONZ jeszcze w 1948 roku i formalnie przyjętej przez większość państw świata, która w zapisie artykułu 27, pkt 1 głosiła prawo dostępu do kultury jako dobra wspólnego; prawo katalogowane powszechnie jako „prawo drugiej generacji", obok praw ekonomicznych i socjalnych. Prawo do kultury oznacza zatem uprawnienie jednostki do wolności twórczości artystycznej, nieograniczanej powstałymi wcześniej kanonami, barierami ideologicznymi czy uprzedzeniami religijnymi oraz do swobodnego korzystania z przekazów kulturalnych znajdujących się w publicznym obiegu, tj. otwartego dostępu do dowolnych wytworów kultury globalnej (narodowej, światowej) oraz kultury lokalnych społeczności, małych środowisk, grup społecznych. Polityka oparta na koncepcji kultury jako demokratycznym dobru całego społeczeństwa, łączącym jego historyczną przeszłość z teraźniejszością i tworzeniem pomyślnej przyszłości torowała sobie drogę w świadomości społecznej z wielkimi trudnościami; przeświadczenie, że kultura jest dobrem indywidualnym, wyrażającym określone przywileje osobowe, pozostawało bardzo silne, a także blokowało potrzebę i możliwość myślenia o kulturze w kategoriach społecznych zadań.

Podstawowym kierunkiem intensyfikacji rozwoju kultury społeczeństwa stało się upowszechnianie kultury w drodze intencjonalnego i w znacznym stopniu zinstytucjonalizowanego udostępniania dóbr kultury i przygotowania do korzystania z tych dóbr oraz rozbudzanie zainteresowań kulturalnych, jak też uwalnianie oddolnej aktywności w zakresie organizacji życia kulturalnego swojego środowiska. W sposób najbardziej ogólny można określić program upowszechniania i uczestnictwa kulturalnego jako zasadę jednoczesnego kojarzenia trzech zadań: 1) formułowania społecznych warunków dostępności kultury, 2) realnej możliwości korzystania z wartości dawnej i współczesnej kultury artystycznej, 3) rozwijania uczestnictwa kulturalnego pojmowanego jako świadomy udział jednostek i zbio-

rowości w życiu kulturalnym oraz we współtworzeniu nowych wartości kultury. Wymienione zadania zostały w oczywisty sposób sprzężone z podniesieniem poziomu systemu oświaty szkolnej i pozaszkolnej oraz znajdowały swój wyraz w określonych treściach programowych wewnątrz tego systemu, a także w integracji działań specjalistycznych instytucji kultury z systemem oświatowym oraz ze środkami masowego komunikowania.

Demokracja w kulturze czy demokracja kulturalna – promująca wolny rynek towarów kultury i zróżnicowanych jakościowo idei – stawia ludzi przed bogactwem wyboru; w związku z tym pobudzanie zdolności do wyborów i działań staje się istotną dyrektywą edukacyjną, ponieważ bez świadomości wartości i samodzielności wartościowania prawo wolności wyboru treści kultury jest pozorne. Praktycznym urzeczywistnieniem tych założeń jest edukacja kulturalna odbywająca się poprzez działania animacyjne, rozumiane najczęściej jako stwarzanie warunków, w których poszczególne jednostki, małe grupy, środowiska i lokalne społeczności mogą uczestniczyć w tworzonej przez siebie kulturze, na podłożu akceptowanych i wyznawanych wartości (praktykowanie kultury czynnej, zaangażowanej w zmiany społeczne).

PROMOWANIE RÓŻNORODNOŚCI CZYNNIKIEM OTWIERAJĄCYM NA INNYCH I WZAJEMNIE WZBOGACAJĄCYM

Wśród innych koncepcji teoretycznych i działań praktycznych zmierzających do nadania większej dynamiki życiu kulturalnemu znajduje się powstała u progu lat 90. koncepcja różnorodności kulturowej, a raczej różne koncepcje, gdyż brak tu opracowanej w miarę spójnej teorii; są natomiast zbieżności w ujęciach i głównych intencjach. Kultura europejska dysponuje wielkim wspaniałym dorobkiem kultury niezliczonych pokoleń, największym bogactwem wartości i wzorów kultury na świecie, kształtowanym przez rozmaite tradycje poszczególnych społeczeństw i regionów, wpływających na siebie i wzajemnie się określających; zespołem zróżnicowanych kultur znajdujących się w dynamicznym rozwoju, łączącym przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Różnorodność kultury europejskiej jest wynikiem sięgających daleko w przeszłość wymian, ruchliwości społecznej, fali migracji oraz otwartego charakteru cywilizacji przemysłowej (zrodzonej w Europie Zachodniej) ukształtowanego pod wpływem takich zjawisk, jak wojny krzyżowe czy odkrycia kultury starożytnej, co w epoce renesansu przyspieszyło rozwój nauki, sztuki i kultury w szerokim tego słowa znaczeniu, wywierając wpływ na dalszy jej rozwój.

Rozważania i działania związane z rolą polityki kulturalnej w polityce rozwojowej kraju, jako jej ważnego elementu oraz w kształtowaniu postawy otwartości

na różnorodność wyrazu kulturowego, która wzmacnia potencjał kreatywny, już od dłuższego czasu skupiają uwagę nie tylko UNESCO, ale także Rady Europy i Komisji Europejskiej, nazywanej rządem Unii Europejskiej (Jurkiewicz-Eckert, 2015). Ważnym wydarzeniem było zwłaszcza ustanowienie w latach 90. przez ONZ Światowej Komisji do spraw Kultury i Rozwoju i proklamowanie na lata 1988–1997 Światowej Dekady Rozwoju Kultury oraz wejście w życie w 2007 roku Konwencji ONZ w sprawie Ochrony i Promocji Różnorodności Przejawów Kultury; a także uruchomienie celowych programów wspólnotowych promujących różnorodność kulturową kontynentu europejskiego. Wcześniej Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, na podstawie rekomendacji przyjętej przez światową konferencję na temat polityki kulturalnej, obradującej w Meksyku w 1982 roku i bilansującej rozwój kulturalny na świecie, przygotowało dokument, w którym zaleca odejście od ciasnej interpretacji kultury, ograniczającej ją tylko do procesów i osiągnięć twórczych w dziedzinie intelektualnej, artystycznej, literackiej. W dokumencie tym przyjęto, że kultura – poza dokonaniami w dziedzinie naukowej, technicznej i artystycznej – obejmuje zespół cech wyróżniających, charakteryzujących równocześnie, a może nawet przede wszystkim, sposoby życia i działania odrębnych grup czy społeczeństw, różne systemy wartości; a więc to wszystko, co charakteryzuje zbiorowości czy społeczeństwa w ich najgłębszej oryginalności (Pankowska, 2013).

Promocja różnorodności ma obecnie coraz większe znaczenie w kontekście narastających problemów wielokulturowego świata oraz wielonarodowych i wielowyznaniowych państw, a także wraz ze wzrostem ruchu turystycznego, kryzysu migracyjnego, prawa do pracy i osiedlania się w dowolnym kraju; coraz więcej ludzi żyje w świecie wartości kultury swego własnego wyboru, niekoniecznie w tym świecie wartości, w którym przyszli na świat. Szczególnej aktualności nabiera dziś edukacja wielokulturowa i międzykulturowa, która stanowi swoiste przeciwstawienie się, ale i wzbogacenie wielkiego ruchu humanizmu pedagogicznego, w służbie najszlachetniejszych wartości ludzkich, nastawionego na interioryzację tych wartości i określoną jakość ludzkich działań i sposobów życia, będącą manifestacją cech osobowościowych. Kulturowy wymiar edukacji to idea zespalająca program rozwoju kultury z nowym programem edukacyjnym, odwołująca się do zasady dialogu kultur, pluralizmu wartości, rozwijania ciekawości świata, kształtowania postaw otwartych, poszerzania możliwości wyboru, pogłębiania odrębności kulturowych, otwierania na odmienności innych kultur, stymulowania współdziałania między ludźmi. Ważnymi wyzwaniami edukacyjnymi jest zatem uwrażliwianie ludzi na odrębności i różnice kulturowe, kształtowanie postawy życzliwej otwartości i szacunku dla „inności” świata wartości, poszukiwanie wspólnych elementów na równi z różnicami, wymienianie się wartościami i wzajemne wzbogacanie się, ale też – przez porównanie z własnym zasobem kulturowym – rozwijanie

własnej tożsamości kulturowej. Edukacyjnymi konsekwencjami różnorodności kulturowej jest współcześnie (w sytuacji wolnorynkowej i wobec naporu nowych technologii) odejście od aksjologicznego rozumienia kultury, osłabienie wiary w absolutną (obiektywną, wiecznotrwałą) wartość „kultury elitarnej" (traktowanie jej wartości jako historycznej), a także utrwalenie przekonania, że żaden element kanonu kultury nie ma zagwarantowanego trwałego w nim miejsca.

WZBOGACANIE OSOBOWE CZŁOWIEKA I JAKOŚCI ŻYCIA LUDZKIEGO CELEM I SENSEM POLITYKI KULTURALNEJ

Czwarty kierunek polityki kulturalnej zakłada, że o poziomie rozwoju kultury decyduje poziom rozwoju osobowego samego człowieka, ponieważ podstawowym zadaniem kultury zakorzenionym w tradycji europejskiej jest budowanie świata rzeczywistości duchowej, wspomaganie potencjału ludzkiego w człowieku, eksponowanie wartości osoby ludzkiej czy wzmacnianie humanistycznej jakości życia człowieka. Kierunek ten jest konsekwencją dojrzałej refleksji nad człowiekiem jako osobą, czyli istotą rozumną, wolną i odpowiedzialną, która stanowi samoistny byt duchowy i zarazem autonomiczny w swym istnieniu, obdarzony zdolnością przeżywania wartości w sposób swoisty dla siebie, wymykający się jakiejkolwiek wiedzy i dyskursywnemu poznaniu, dającemu się zweryfikować. Etycznie ukierunkowana polityka przywraca pojęciu kultury podstawowe i najważniejsze znaczenie jako właściwego kształtu życia człowieka, jego sposobu istnienia i bytowania jako takiego; człowiek żyje prawdziwie ludzkim życiem dzięki kulturze, którą tworzy własnym wysiłkiem i w której sam siebie realizuje jako osoba, i nie może bez jej pomocy wzrastać w człowieczeństwie (Zdybicka, 2005).

Charakterystyczne wzmocnienie roli tzw. czynnika ludzkiego (Dyczewski, 2011) jako podmiotu sprawczego wyznaczającego procesy obiektywizacji kultury, to nie tyle wyraz sympatii dla humanistycznej koncepcji kultury, ile strategia bezpiecznego ładu kulturowego, społecznego, ekonomicznego; tylko człowiek świadomy, odpowiedzialny i myślący może chronić naszą planetę przed niebezpiecznymi zagrożeniami jej istnienia. Być może wynika to z przekonania, że obecnie skuteczne zaangażowanie jednostki w sprawy makroświata jest możliwe tylko z pozycji mikroświata; że nadszedł czas na wzmocnienie funkcji indywidualności w sferze życia społecznego wobec fiaska niepowodzeń innych rozwiązań zmierzających do „naprawy" świata i ludzi.

Polityka oparta na egzystencjalnie zorientowanej koncepcji rozwoju kultury ma odniesienie do edukacji w duchu dialogu interpersonalnego, rozumienia drugiego człowieka czy pedagogiki spotkania w stylu Martina Bubera (1992), eksponującej

„mądrość serca", „kulturę uczuć", zdolność empatii czy rolę życia wewnętrznego, wrażliwość człowieka na drugiego człowieka, rozumienia kondycji ludzkiej w warunkach współczesnych. Wydaje się, że o ile dawniej większą wagę przywiązywano do edukacji jako czynnika restrukturyzacji zawodowej społeczeństwa, dynamizowania życia gospodarczego, o tyle obecnie – choć edukacja nie przestaje pełnić dotychczasowych funkcji – bardziej staje się czynnikiem indywidualnego rozwoju ludzi, tworzenia warunków dla kreacji osobowości, wzmocnienia poczucia własnej tożsamości czy budowania zasobów podmiotowych wartości ludzkich. Nie trzeba dodawać, że pedagogom najbliższa jest egzystencjalnie zorientowana koncepcja rozwoju kultury, która jest jednocześnie koncepcją rozwoju osobowego człowieka; odnosi się bowiem do jakości istnienia człowieka jako człowieka właśnie, jego bogactwa wewnętrznego, stylu funkcjonowania osobowego, kreatywnego sposobu życia, doskonalenia samego siebie.

Reasumując, osobowa koncepcja polityki kulturalnej zakłada, że kultura ma własny cel, który nie może być podporządkowany innym celom, np. ekonomicznym, politycznym; celem wszystkich zamierzeń kulturotwórczych jest swoiste uczłowieczenie rzeczywistości czy też personalizacja człowieka, tzw. ukierunkowanie rzeczywistości ku rozwojowi osobowego człowieka (Bartnik, 2000). A zatem polityka kulturalna – nie zaniedbując działań na rzecz demokratyzacji i powszechnej partycypacji w kulturze oraz wspierania rozwoju prestiżowej twórczości artystycznej i kreatywności na bazie kultury – dba o tworzenie warunków dla osobowego rozwoju człowieka oraz jego samorealizacji i autokreacji w kulturze, jako najwyższego wymiaru jego funkcjonowania.

Perspektywa humanistyczna, personalistyczna polityki kulturalnej poszerza horyzonty, wskazuje różnorodne trudności, ale również nowe, obiecujące perspektywy rozwoju kultury w wymiarze osobowym oraz uniwersalnej etyki zorientowanej na przyszłość (Mayor, 2001), opartej na prawach i obowiązkach istoty ludzkiej w jej humanistycznej integralności, najpełniej wyrażającej kreatywne człowieczeństwo. Przyszłość polityki kulturalnej to uznanie drogi rozwoju „od wzrostu do jakości" (Krzysztofek, 2005, s. 6) we wszystkich aspektach; umieszczenie osoby w centrum systemu wartości jako celu wszelkich oddziaływań; prymat możliwości nad rzeczywistością, wyobraźni nad doświadczeniem; pobudzanie człowieka do kreatywnych przeobrażeń świata, do przewidywania następstw podjętych decyzji oraz do przekraczania granic własnych doświadczeń.

PODSUMOWANIE

Zgodnie z zapowiedzią w niniejszym opracowaniu analizowano ogólne założenia czterech kierunków polityki kulturalnej państw europejskich, wypracowanych w ostatnim półwieczu i warunkowanych historycznymi tradycjami kulturowymi, tempem rozwoju gospodarczego, charakterem przemian społecznych, strukturami systemów kulturowych, poziomem współczesnej kultury w konkretnym państwie. Pierwszym kierunkiem intensyfikacji rozwoju kultury jest zapewnienie troskliwej opieki i optymalne wykorzystanie potencjału wartości ogólnoludzkich i ogólnohumanistycznych dziedzictwa kulturowego i jego bogatych przekazów oraz nowe, aktualne wzbogacenia jego zasobów twórczością reprezentującą wysoki i/lub cieszący się uznaniem poziom. Drugim kierunkiem jest upowszechnianie kultury w drodze udostępniania jednostkom i zbiorowościom społecznym kultury wysokiej i funkcjonującej w obiegu ponadlokalnym oraz pobudzanie uczestnictwa w konstruowaniu demokratycznych struktur życia, w tym wzmacnianie podmiotowego stosunku do szeroko rozumianej kultury oraz zwiększanie poczucia sprawstwa. Kolejny kierunek – promujący zróżnicowanie kulturowe w różnicującym się świecie – zakłada antropologiczną, niewartościującą koncepcję kultury oraz uznanie dla odrębnych, ale równorzędnych i zarazem względnych kultur, które powinny stanowić podstawę wzajemnego twórczego wzbogacania, ujmowanego w powiązaniu z wartościami wspólnoty, rozumienia i porozumienia. Wreszcie czwarty kierunek polityki kulturalnej – etyczny – rozwija się pod hasłem intensyfikacji czynnika ludzkiego i kreatywności, jako głównej siły sprawczej i celu wszystkich działań wyznaczających procesy rozwojowe; w szczególności chodzi o to, aby w centrum wszelkich działań była osoba ludzka, jej wszechstronny rozwój, a cele kulturalne kierunkowały całość życia społecznego antropocentrycznie. Należące przede wszystkim do sfery kultury, tak modne dziś pojęcie „humanistycznej jakości życia", zrodziło się z zanegowania – mieszczącego się w sferze ekonomii – pojęcia poziomu życia, jako zbyt wąskiego i jednostronnego w zasadzie miernika korzyści płynących z rozwoju społeczno-gospodarczego i jedynego w zasadzie – z punktu widzenia jednostki ludzkiej – celu tego rozwoju.

Polityka kulturalna najpełniej owocuje pozytywnymi skutkami, jeśli cztery wyżej wymienione kierunki występują łącznie, co gwarantuje harmonijne współistnienie kultury symbolicznej (języka, nauki, sztuki, filozofii), kultury społecznej (rodziny, narodu, państwa i grup celowych) i kultury bytu (produkcji, form własności, organizacji pracy, tworzenia struktur gospodarczych itp.) (Kłoskowska, 2007). Zakres znaczeniowy polityki kulturalnej jest uwarunkowany m.in. sposobem pojmowania kultury; początkowo określano ją jako dziedzictwo twórczych dokonań ludzkości, następnie jako zespół cech wyrażających tożsamość grup czy

społeczeństw, typowe dla nich sposoby myślenia, działania i życia; akcentowano zatem pluralizm kultur i rozproszenie wartości oraz ich relatywizację. Dziś obserwujemy swoisty powrót do starożytnych korzeni tego pojęcia, które było ujmowane w ścisłym powiązaniu ze sposobem życia człowieka, z udoskonalaniem jego osobowości, które oznaczało stawanie się bardziej człowiekiem, wchodzenie w większe bogactwo swej osobowości, tj. kształtowanie się człowieczeństwa osoby ludzkiej.

WNIOSKI

Ujęcie w ograniczonych ramach tak rozległej i złożonej oraz wielorako uwarunkowanej problematyki musi siłą rzeczy mieć charakter obrazu zawierającego uproszczenia; wiele istotnych zagadnień zostało z konieczności pominiętych, takich jak podmioty i instrumenty oraz dylematy polityki kulturalnej (pomiędzy myśleniem ekonomicznych, ochroną różnorodności kulturowej a społeczeństwem obywatelskim); polityka multikulturalna i działania afirmacyjne (migracje, mniejszości, wykluczeni, bezrobotni itd.); czy trend liberalny polityki kulturalnej (przemysły kreatywne, rynek kulturalny itd.). W tym ostatnim przypadku chodzi o politykę kulturalną zdominowaną przez ekonomiczną doktrynę neoliberalną, stanowiącą kontekst życia kulturalnego, czyli taką, gdzie naczelną zasadą jest wolność twórcza i organizacyjna, przy możliwości korzystania ze wsparcia finansowego mecenatu państwa, nieingerującego jednak w samą działalność. Nie podlega dyskusji, że dzisiaj konsumpcja dóbr materialnych mierzy się ze światem wartości duchowych, niedochodowych, że kultura podlega bardziej wartości ekonomicznej niż estetycznej i etycznej, a wzór człowieka kulturalnego silniej łączy się z kulturą współżycia niż erudycją kompetencyjną czy zdolnością do refleksji. W związku z tym kultura duchowa wymaga nie tylko obrony przed wielorakimi zagrożeniami, ale przede wszystkim wzmocnienia i rozwoju poprzez działania edukacyjne, które powinny zapewnić jednostkom wszechstronny rozwój osobowy, a społeczeństwu więzi kulturowe łączące jego historyczną przeszłość z teraźniejszością i tworzeniem pomyślnej przyszłości.

Ale nawet ta bardzo syntetyczna i w wielu miejscach uproszczona analiza założeń głównych trendów współczesnej polityki kulturalnej w większości krajów europejskich pozwala, jak sądzę, wyrobić sobie pogląd o tym, jakie wartości leżą u podstaw edukacji kulturalnej, jakie są jej zasadnicze cele, w jakim kierunku zmierza jej rozwój. Obserwujemy przechodzenie od edukacji opartej na normatywnym charakterze kultury do edukacji jako personalizacji człowieka; od przekazywania gotowych wzorów życia do orientowania na systemy wartości i postawy; od adaptacji do zastanych warunków życia, kształtowania osobowości roli do

rozwoju człowieka rozumianego jako autokreacja osobowościowa; akcentowanie wartości twórczego życia i twórczej osobowości oraz uniwersalnych propozycji wychowania moralnego.

Z całą pewnością nadal będzie toczyć się dyskusja nad tym, w jaki sposób zapewnić harmonię między działaniami administracji publicznej, mechanizmami wolnorynkowymi i podmiotowością społeczeństwa obywatelskiego, wspartą trudno mierzalnym, ale realnie funkcjonującym „parametrem kulturowym": wartości ludzkie, motywacje działania, kapitał kulturowy. Współczesna europejska polityka kulturalna, aby spełniała swoje zadania, powinna przyczyniać się do międzynarodowej wymiany ludzi, wartości, idei; powinna pomagać ludziom i społeczeństwom poznawać się wzajemnie ponad państwowymi i językowymi granicami; powinna budować wzajemne zrozumienie i porozumienie oraz wspólnotę ludzką. Kluczowe wyzwanie polityki kulturalnej to działania na rzecz przyśpieszenia nadejścia czasów, gdy o losach świata będzie decydował kulturowy, a nie militarny potencjał narodów, a o kulturowym potencjale społeczeństw kreatywna aktywność wzbogacająca każdego człowieka, jako sprawcy i celu wszystkich działań wyznaczających procesy rozwojowe.

BIBLIOGRAFIA

Bartnik, C. (2000). Personalizm. Wyd. II poprawione i poszerzone. Lublin: Wyd. KUL.

Bergson, H. (1985). Postrzeganie zmiany. Przekł. P. Beylin, według I. Wojnar, Bergson. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Braudel, F. (1999). Historia i trwanie. Przekł. B. Gieremek. Warszawa: Czytelnik.

Buber, M. (1992). Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych. Warszawa: PAX.

Cyboran, B. (2018). Animacja w systemie zależności instytucjonalnych. Uwarunkowania rozwoju animacji społeczno-kulturalnej na tle polskiej polityki kulturalnej po 1989 roku. Kraków: Wyd. UJ.

Dyczewski, L. (2011). Kultura w całościowym planie rozwoju. Warszawa: PAX.

Gierat-Biedroń, B. (2018). Polityka kulturalna Unii Europejskiej. Kraków: Wyd. UJ.

Gierat-Biedroń, B. (2019). Znak Dziedzictwa Europejskiego w Polsce w kontekście budowania pamięci europejskiej. W: E. Kocój. T. Kosiek. J. Szulbowska-Łukaszewicz (red.). *Dziedzictwo kulturowe w rejonach europejskich. Odkrywanie, ochrona i (re) interpretacja* (s. 107–128). Kraków: Wyd. UJ.

Ilczuk, D. (2002). Polityka kulturalna w społeczeństwie obywatelskim. Kraków: Wyd. UJ.

Jung, B. (2011). Wstęp. W: B. Jung (red.). *Ekonomika kultury. Od teorii do praktyki* (s. 9–28). Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

Jurkiewicz-Eckert, D. (2015). Od traktatu o Unii Europejskiej do Europejskiej Agendy dla kultury – narodziny i rozwój polityki kulturalnej UE. *Studia Europejskie*, 1, 65–89.

Kłoskowska, A. (2007). Socjologia kultury. Warszawa: PWN.

Krzysztofek, K. (2005). Jaka polityka kulturalna w epoce globalizacji i mediów elektronicznych. *Kultura Współczesna*, 1, 5–18.

Mayor, F. (2001). Przyszłość świata. Warszawa: Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych.

Murzyn, M.A., Purchla, J. (red.). (2007). Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku – szanse i wyzwania. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.

Pankowska, K. (2013). Kultura – sztuka – edukacja w świecie zmian. Refleksje antropologiczno-pedagogiczne. Warszawa: Wyd. UW.

Richta, R. i in. (2019). Cywilizacja na rozdrożu. Konsekwencje rewolucji naukowo-technicznej dla społeczeństwa i dla człowieka. Warszawa: Książka i Wiedza.

Szkołut, T. (2000). Słowo wstępne: Dylematy współczesnej edukacji kulturalnej. W: T. Szkołut (red.). *Sztuka i edukacja kulturalna w czasie przemian* (s. 7–35). Lublin: Wyd. UMCS.

Throsby, D. (2011). Ekonomika kultury i polityka kulturalna: co łączy te dziedziny. W: B. Jung (red.). *Ekonomika kultury. Od teorii do praktyki* (s. 35–43). Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

Wojciechowski, J.S. (2004). Kultura i polityka. Kraków: Wyd. UJ.

Wojnar, I. (1997). Kulturowy wymiar rozwoju. Nowy program ONZ/UNESCO. W: B. Suchodolski (red.). *Strategia obrony i rozwoju cywilizacji humanistycznej* (s. 97–113). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

Wojnar, I. (2005). Humanistyczne i antropologiczne rozumienie kultury – kontrowersje i wzbogacenia. *Pedagogika Kultury*, 1, 35–45.

Wojnar, I. (2006). Edukacyjna kultura przyszłości. Warszawa: Warszawska Drukarnia Naukowa PAN.

Wojnar, I., Piejka, A., Samoraj, M. (2008). Idee edukacyjne na rozdrożach XX wieku. Warszawa: Żak.

Zdybicka, Z. (2005). Transcendentne odniesienie człowieka. W: F. Adamski (red.). *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów* (s. 69–88). Kraków: WAM.

Żygulski, K. (1996). Europa: bilans wieku XX i perspektywy XXI wieku. W: I. Wojnar. J. Kubin (red.). *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku* (s. 31–46). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

STRATEGIC PATHS FOR DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY CULTURAL POLICIES AND THEIR EDUCATIONAL IMPLICATIONS

Abstract: Introduction: Active, value-based cultural policy leads to development of culture and forms of cultural expression of individuals, groups or societies; also, it has direct influence on activities of creative industries combining artistic activity and entrepreneurship, operating in the free market and growing globalisation conditions. **Research Aim:** The main purpose of this paper is to analyse strategic approaches to contemporary cultural development policies implemented in mature democracies, in order to understand their educational implications and to be able to support effective, innovative and rational changes in the field of culture by creating a source of synthetic data. **Evidence-based Facts:** As a result of conducted analyses, four strategic approaches intended to increase culture development have been identified, worked out as a result of cultural policies implemented by European democracies, focused on: 1) protection of cultural heritage, totality of creative accomplishments of mankind and supporting prestigious professional artistic creation as a source of creativity and innovation; 2) building democracy and participation in the cultural life, as well as building cultural capital of civil society as a stimulus for development and its driving force; 3) promulgation of cultural diversity in the field of creation, treated as a factor conducive to opening to Others and mutually enriching; 4) fostering personal development and higher quality of human centred life as the objective and sense of cultural policy in the era of globalisation and media impact. **Summary:** The study on educational implications of cultural policies, conducted in the longer-term perspective, has shown a broader view on the educating role of culture as a factor impacting personal development of every man; shifting from education- into personality-oriented way of thinking; seeking to improve the quality of man and fostering his development through self-development and enrichment of one's identity, as well as by contacting other cultures, understanding cultural differences.

Keywords: cultural democracy, cultural heritage, cultural education, cultural policy, personal culture